

Baritz Sarolta Laura OP

Okleveles közgazdász (1983), majd külkereskedelmi cégeknél üzletkötő. 2008-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskoláján PhD-fokozatot szerzett, 1994 óta a domonkos nővérek szerzetesrend tagja.
baritz.laura@gmail.com

LEHET-E A MAMMONBÓL TALENTUM?

A gazdaság, a környezet és a közjó összefüggésének vizsgálata az emberi gondolkodásmód alapján¹

Can talent arise from mammon?

The examination of the relationships between economy, the environment and common wealth based on human mind frame

Može li od mamona postati talent?

Ispitivanje veze ekonomije, okoline i opšteg dobra na osnovu ljudskog načina razmišljanja

A *Háromdimenziós gazdaság* (BARITZ 2016) új, érték alapú szemléletbe helyezi a tradicionális gazdaság elemeit, paradigmaváltást sugall a gazdasági gondolkodásban. A gazdasági rend alapjának és céljának az embert jelöli meg; a rendszer az erkölcs dimenziójába van beágyazva. A harmadik dimenzió az erkölcsre visszavezethető értékek halmaza, így lesz a gazdaság integrált, egész rendszer. A könyv első, elméleti része az erkölcs és gazdaság kapcsolatának lehetőségességét az erényetika szemszögéből tárgyalja, összehasonlítja a főáramú „haszonközpontú” gazdasági paradigmát az „erényetikai” gazdasági paradigmával, mint annak alternatívájával, s felvázolja a „háromdimenziós gazdaság” modelljét, amely nem más, mint az erényetikai emberi értékrenden alapuló gazdasági rend kidolgozása. Az erényetikai gazdasági rendszer napjainkban való lehetőségességét a könyv második része, egy empirikus, kérdőíves tudományos kutatás eredményei is bizonyítják, amely szerint létezik az erényes ember, s ez képes az érték alapú, erkölcsös gazdálkodás megvaló-

¹ A cikk első változata *A közjó az Egyház társadalmi tanításában* című könyvben jelent meg. Beran Ferenc (szerk.): *A közjó az Egyház társadalmi tanításában*. Szent István Társulat, Budapest, 2008, 141–159.

sítására. A 2016-ban lezárt könyv kezdő oldalai létező gyakorlati példákat mutatnak be, ahol már működik a „háromdimenziós gazdaság”.

Kulcsszavak: gazdaság, erkölcs, haszonközpontúság, kölcsönösség, nagylelkűség, boldogság, együttműködés, nyer-nyer, kiteljesedés, etika, természettörvény, értékhierarchia

A GONDOLKODÁSMÓD MINT A GAZDASÁGI, KÖRNYEZETI REND ALAPJA

„Egy szolga sem szolgálhat két úrnak. Mert az egyiket gyűlöli, a másikat szereti, vagy az egyikhez ragaszkodik, a másikat megveti. Nem szolgálhattok az Istennek és a mammonnak.”
(Lk 16,13)

„Uram, öt talentumot adtál, nézd, másik ötöt nyertem rajta. – Jól van, te hűséges, derék szolga – mondta neki ura. – Minthogy a kevésben hű voltál, sokat bízok rád: menj be urad örömébe!”
(Mt 25,20b-21)

A két evangéliumi üzenet meghökkentő módon ellentmondani látszik egymásnak. Ugyanis, ha az idézeteket a pénzre, s tágabb értelemben a gazdaságra vonatkoztatjuk, Lukács evangéliuma szigorúan és egyértelműen „eltilt” a mammontól, választanunk kell a vagyon és Isten között, míg a Máté evangélium ura megdicséri a pénzt jól forgató és jövedelmet szerző szolgát, és további üzleti befektetésekkel bízza meg. Itt pénz és örök élet nem zárják ki egymást.

Ezt a látszólagos ellentmondást kíséreljük meg feloldani ebben a tanulmányban a gazdaság és a környezet olyan vizsgálatával, mely azt veszi alapul, hogy *ha az emberi gondolkodásmód, értékrend változni tud, akkor a rá épülő gazdasági és környezeti rend is változni fog.* Lehet, hogy Lukács és Máté evangéliumának eltérő pénz- és gazdaságfelfogásában egy adott értékrend különbözősége mutatkozik meg?

Az első lépés a kérdés megválaszolásához annak a bizonyítása, hogy a gondolkodásmód az alap, amelyen nyugszik a gazdasági rendszer minősége, s vele együtt rá épül az a mód, ahogyan a környezettel bánunk. Természetesen az adott társadalmi, politikai, gazdasági rendszer visszahat a gondolkodásmódra, de itt a szemléletnek a rendszerekre való elsődleges hatását vizsgáljuk.

A klasszikus közgazdaságtan – Adam Smith-től Karl Marxon át a mai modern közgazdaságtanig (Friedman, M.; Hayek, F. A.; Arrow, K. J.; Pearce, D. W.; Coase, R.; Samuelson, P. A. stb.) – kiindulópontja az, hogy gazdasági törvények, modellek meghatározzák az emberi közösségek, a társadalom

életét, vagyis az ember van a gazdaságért, mintegy eszköze annak és törvényeinek. Ugyanakkor, Muzslay István szavaival élve „...a piac ármechanizmusa, a kínálat és a kereslet, a határtermelékenység és a határhaszon elvont fogalmai és görbéi mögött emberi várakozások, álmok, vágyak és talán tragédiák állnak; maga az ember [...]”. Korunk egyik súlyos tévedése az a felfogás, hogy a közgazdaság az életünk olyan adottsága, amellyel szemben tehetetlenek vagyunk, hogy a gazdaság a saját mechanizmusainak, kéréllhetetlen törvényeinek alávetett folyamat. A közgazdaság nem fizikai törvények által irányított gépezet, a társadalmi és gazdasági rend megteremtője nem a piac ármechanizmusa, hanem az emberi értelem és akarat” (MUZSLAY 1995: 9–10).

Ebben a felfogásban tehát a gazdaság van az emberért. A gazdaság emberközpontúságának követelményét több közgazdász, sőt, közgazdasági irányzat megfogalmazza, például a humanista és ökológiai közgazdaságtan, vagy elsőként Schumacher klasszikussá vált könyve, *A kicsi szép* (SCHUMACHER 1991). Emellett többek között a humánerőforrás-menedzsment, a vezetésszervezés témakörök irodalmában is egyre több szó esik az emberközpontúságról, a teljes emberi fejlődésről, az emberről mint alanyról, és nem mint tárgyról a gazdaságban. (Ugyanis a klasszikus közgazdaságtanban az ember a gazdasági folyamatok tárgya, munkaerőként vesz részt a munkában a profitteremtés céljainak eléréséhez, és nem mint a folyamatokat meghatározó alany.) Az Egyház társadalmi tanításának egyik legfontosabb alappillére az ember alanyi mivoltának hangsúlyozása a gazdasági folyamatokban. „Az ember tehát mint személy a munka alanya; mint személy dolgozik és hajtja végre a munka folyamatához tartozó különböző tevékenységeket, melyeknek – eltekintve objektív értéküktől – arra kell szolgálniuk, hogy kibontakoztassa emberi mivoltát és betöltse hivatását, ami őt ember-voltából következően, mint személyt megilleti” (LE 23).

Illusztráltuk tehát, hogy az emberen: akaratán, gondolkodásán, motivációin, szándékán, cselekedetein, hitén, kapcsolatain múlik, milyen világrend, nevezetesen gazdasági rend épül fel, érdemes ezért megvizsgálni, melyek azok a nagy gondolkodási – etikai – rendszerek, amelyek a világgazdaság jellemző minőségét a történelem folyamán és ma meghatározzák.

A klasszikus közgazdaságtan 18. századi kialakulása óta, melyet Adam Smith neve fémjelez, a közgazdaságtan – gazdasági folyamatok – alapjául szolgáló etikai rendszer az utilitarizmus, a haszonelv, mely a gazdasági tevékenység legfőbb céljának a haszon (profit) maximalizálását nevezi meg, s a haszon maximalizálása válik legfőbb céllá az egyén szintjén is (MILL 1980). A gazdasági tevékenység mögött meghúzódó etikai felfogás azonban nem volt mindig utilitarista, a középkor gazdaságfilozófiájában – az erényetika

rendszerébe beágyazva (Aquinoi Szent Tamás, Antonio Genovesi, Cesare Beccaria) – arra találunk utalást, hogy a gazdálkodás végső célja a közösség jóllétének² biztosítása, a közjó. A gazdaságnak a közjóra orientált hivatását fogalmazza meg az Egyház társadalmi tanítása is, amely 1891 óta kínál egy gyökeresen más paradigmát a gazdaság felfogásához és gyakorlatához, mint az utilitarizmus.

A két gazdasági paradigma³ a gyakorlatban is megfigyelhető: a haszonelvű, globalizált gazdaságban éli az emberiség legnagyobb része a mindennapjait, de emellett az erényetikai modell is fel-felbukkan mint alternatíva az úgynevezett etikus vállalatok (vö. „alternatív kapitalisták” [PATAKI–RADÁCSI 2000]), társadalmi, civil-, nonprofit szervezetek, egyes környezettudatos vállalatok, keresztény vállalatok, konkrétan például a Fokoláre mozgalom Közösségi Gazdaság vállalatainak tevékenységében. Ezek a szervezetek kimondottan a közjóért, vagy legalábbis más – értékalapú – célért gazdálkodnak, mint a kizárólagos profitmaximálás (vö. „másért vállalkozók” [TÓTH 2007]). A Közösségi Gazdaság úgy éli meg a közjóért munkálkodás teljességét, hogy érintettjei közé számítja a szegényeket is, profitjából szervezeten, folyamatosan juttatva nekik.

Azt, hogy a két rendszer közti különbség paradigmaticus jellegű, közjó-felfogásuk is bizonyítja. Az utilitarista rendszer közgazdaságtani lexikonjaiban ti. nem találjuk meg a „közjó” címszót, helyette „jólét”, „társadalmi jólét”, „társadalmi jóléti függvény” szerepel, s értelmezésük szerint a jólét a társadalmat alkotó egyének jólétének valamifajta aggregátuma (PEARCE 1993: 513). Az egyéni jólét megragadása viszont ebben a rendszerben – a szubjektív ítéletek alapján – teljesen önkényes, így egy közös társadalmi jóléti függvény („közjó”) megalkotása is lehetetlen, hiszen az egyéni preferenciák elsőbbsége felülmúl mindenféle közös értéket. Ezt mondja ki Arrow „lehetetlenségi tétele” (PEARCE 1993: 41–42)⁴ is. A tétel alapján látszik,

² A jelenkori közgazdasági szakirodalomban megkülönböztetést találunk a „jólét” (welfare) és „jóllét” (well-being) fogalma között. Míg a „jólét” a modern közgazdaságtan klasszikus szava az anyagi javakkal és növekedéssel kifejezhető egyéni és társadalmi életszínvonal megragadására (vö. társadalmi jólét), addig a „jóllét” inkább az alternatív irodalom kifejezése, amelybe az anyagi javak mellett az emberi kapcsolatok, lelki értékek, a teljes ember fejlődését kifejező tényezők is beleértendők.

³ Természetesen a gyakorlatban a történelem során sok más gazdasági rendszer is megfigyelhető, árnyaltabb etikai hátterekkel (vö. például a natúr gazdálkodást folytató zárt közösségektől a posztkommunista újkapitalizmusok sokféleségéig), de a gondolkodásmód hatásának megfigyeléséhez ezt a két markáns – utilitarista és erényetikai – gazdasági modell elemzése látszik kézenfekvőnek.

⁴ „A fogyasztói szuverenitás és racionalitás feltételei között nem lehetséges az alternatív választásokat az egyéni rangsorok megsértése nélkül társadalmilag rangsorolni, azaz nem lehetséges egy az egyéni választásokkal pozitív kapcsolatban álló *társadalmi*

hogy az utilitarista paradigmában közösségi érdekről, közösségi akaratról nem beszélhetünk. Ezzel szemben az erényetikai gondolkodáson alapuló gazdaság célul tűzi ki a közösségi érdeket, hiszen az egyénről, önérdékről, motivációról, céljairól alkotott felfogása egészen más. Ebben a rendszerben a szubjektív – csak önmagára koncentráló – önérdék helyett bevezetődik az „objektív önérdék” fogalma (FROMM 1993: 15–25), mely az ember valódi szükségletei közé a másik ember jóllétének kívánását is beleszámítja. Látható tehát, hogy az alapokban, az ember gondolkodásmódjában, értékrendjében van a rendszereket is meghatározó különbség, vajon tud-e egy társadalom közösségként, a közjó mint emberi – egyéni és közösségi – kiteljesedés alapján működni vagy sem.

A „paradigmaváltást” az utilitarista és erényetikai rendszer között a környezet vonatkozásában éppen olyan markánsan figyelhetjük meg, mint a gazdaság esetében. A haszonelvű gondolkodás a környezetnek csupán hasznossági értéket tulajdonít, s a természeti környezet javai is a haszonmaximalizálás logikájának esnek áldozatul, a környezet saját érdekét nem tudja figyelembe venni az ember ebben a gondolkodásmódban. A környezet saját érdekét ugyanis felülmúlja a gazdasági érdek, melynek célja sokszor mást diktál, mint ami a környezet, s így végső soron az ember java lenne. Ugyanakkor e téren is megfigyelhető a gyakorlatban a környezetet károsító, pusztító vállalati gyakorlat, s mellette a környezetbarát, érték alapú gazdálkodó szervezetek tevékenysége, amelyek építenek, a környezet helyreállítására koncentrálnak.

A gazdasági és környezeti – utilitarista és erényetikai alapokon nyugvó – rend felvázolása után nézzük meg mélységében, miben áll a kétféle gondolkodásmód és a rájuk épülő gazdasági-környezeti rendszer.

A HASZONELVŰ ÉS ERÉNYETIKAI GONDOLKODÁSI RENDSZER JELLEMZŐI

Az arisztotelészi, Szent Tamás-i erényetika a világ szellemtörténetében örökzöldnek mutatkozik, ma is számos gondolkodó, filozófiai irányzat⁵ tartja a korunk problémáira adandó válasz megfelelő alapjának. Az Egyház társadalmi tanítása is ezen az etikai rendszeren nyugszik.

jóléti függvényt [social welfare function] konstruálni –, vagyis a társadalom nem mindig képes arra, hogy kollektíven döntse el, mit is akar.”

⁵ Arisztotelész és Aquinói Szent Tamás ma is alapul szolgál etikai, államtudományi, politikai, logikai tárgyú irányzatoknak, amelyek a haszonelv ellenében az erkölcsöt, lelki értékeket is számításba veszik (vö. tomizmus, neotomizmus, perszonalizmus, a mai szerzők közül: Alasdair MacIntyre, John Rawls stb.).

A haszonelvű etika és az erényetika viszonyát a gazdaság és környezet vonatkozásában tanulmányunkban a következő fogalom párokkal jellemezzük: *az önzéstől az önérdékig* (Adam Smith tanítása szerint a gazdaság hajtóereje az ember önérdéke); *az élvezettől a boldogságig* (mi az, ami az embert beteljesíti?); *a haszontól a hasznosságig* (mi a szerepe a haszonnak, illetve a hasznos dolgoknak az ember életében, hol van a profit helye?). Az összehasonlítást az ember szintjén végezzük el – miután gazdasági, környezeti vizsgálódásunk kiindulópontja az ember –, *a jó, az én-kép, a boldogság, az erény* fogalmainak elemzésével.

A *jó* fogalmán itt a tomista erkölcsrendszer alapján értelmezzük *jót* értjük, ami egy célra – a Végső Célra – való törekvést jelent, s ennek értelmében az emberi kiteljesedésre utal. Ezért a *jó* erkölcsi értékkel rendelkezik. Ebben a rendszerben a *jó* objektív jellegű, „külső”, az emberen kívül álló iránytű mutatja meg, mi a rossz és mi a jó (vö. természeti törvény, természetes erkölcsi törvény⁶), s összefügg a létezéssel, ami – a teremtés logikájából következően – alapvetően s lényegileg jó (vö. Ter 1,3-31). A haszonelvű *jó* ezzel szemben szubjektív, s nem a létezéssel, hanem a birtoklással függ össze, mint az egyén haszonnövelési törekvése (vö. „haszonelvű” [MILL 1980]), és nem az emberi kiteljesedést – mint a Végső Célra való törekvést – jelenti, hanem a hedonizmuselv alapján az élvezetek és gyönyör maximálására való igyekezetet (NYÍRI 1994: 126).

Az ember *én-képe* is gyökeresen más a két paradigmában. Míg az erényetikai gondolkodásmódban az egyén természete (vö. természettörvény) szerinti kiteljesedésre tör, így *valódi szükségleteiben a másik ember jólléte is benne van* (vö. közjó elve [KOMPENDIUM 2007: 165]); addig az utilitarista *én-felfogás* a közösség helyett önmagára és a birtoklásra, hatalomra irányul.

⁶ Aquinói Szent Tamás így írja le a természeti törvényt: „A jót kell tenni, a rosszat kerülni.” A természettörvény vagy természeti törvény felfogása szerint az emberi természet a priori magában hordozza az alapvető erkölcsi normákat, amelyek a természete szerinti működést fejezik ki, s amelyeket az ember természetes eszével felismer, és tételes törvényeit szabadon megfogalmazza. (E szerint például „[n]em azért rossz a házasságtörés, mert azt az erkölcsi norma tiltja, hanem azért tiltja, mert rossz” [NYÍRI 1994: 68]). A természettörvény alapján keletkezett a természetjog, s ezen alapul a római jog, a skolasztika, John Locke, illetve Voltaire filozófiája, az 1776-os Egyesült Államok *Függetlenségi nyilatkozata*. Ide vezethető vissza az ENSZ *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata* is. A természettörvényt elismerő gondolkodók között említhetjük Cicerót, Adam Smith kortársát, Edmund Burke-öt, s a korunkbeli Jacques Maritaint és Horváth Sándort mint a perszonalizmus képviselőit.

Míg az arisztotelészi–Szent Tamás-i emberkép a perszonalista Martin Buber által leírt ÉN-TE viszonyt valósítja meg embertársával, addig az utilitarista ember viszonya a másikkal az ÉN-AZ kapcsolati séma⁷ (BUBER 1991).

A *boldogság* Arisztotelész és Szent Tamás szerint az ember végső célja (ARISZTOTELÉSZ 1987; STh. I-II, q.3., a.1.). A boldogság a – kiteljesedést jelentő – *jó* tevése által érhető el, melyben a személyt az *erények* segítik, és, az eddigiek alapján, boldogságot jelent a közjóért való munkálkodás is, valamint egy kontemplatív, lelki élet, melyet Arisztotelész az igazság szemléletében, Szent Tamás pedig az Istennel való kapcsolatban körvonalaz (eudaimonia). Az utilitarizmus *boldogság*fogalma egészen más. A hedonista elv és hedonista kalkulus alapján a kellemes–kellemetlen minőségek tengelyén mért, alapvetően a materializmus által meghatározott élmények összessége adja meg az utilitarista ember boldogságát (hêdonê) (NYÍRI 1994: 126).

Max Scheler szerint az *erények* „hátukon hordozzák a boldogságot” (SCHELER 1979: 531), s készséget adnak a *jó* megtételére. Az Aquinói Szent Tamás által kidolgozott erényrendszer ma is alapul szolgál az erkölcstani megfontolásokhoz. Az utilitarizmusban viszont az *erények*, amennyiben szóba jönnek, eszközül szolgálnak a haszonmaximalizálási célok eléréséhez (például ha az erényeket azért fejleszti ki magában a menedzser, mert azok a hatékonyabb vezetést, a karrierjének, hírnevének építését szolgálják, s nem önmagukért [COVEY 1989]). A haszonelvű gondolkodásban a cselekvés motivációja nem az erények által határozódik meg, hanem inkább azok ellentéte által: hatalom, birtoklás, mértéktelenség (MANDEVILLE 2004; HIRSCHMAN 1998).

Az eddig leírtak alapján összefoglalhatjuk az erényetika és a haszonelv lényegét az *önérdek* megragadásának szempontjából. Az erényetika alapján megfogalmazott önérdeket – *az ember sajátos célja az erények általi egyéni tökéletesség elérése; a másokért/közjóért való munkálkodás és a lelki élet* – Erich Fromm alapján *objektív önérdek*nek nevezzük, ami egyben az ember legészszerűbb önszeretete is; míg az utilitarizmus önérdekfogalmának tartalmát a *szubjektív önérdek* kifejezés adja vissza leginkább (FROMM 1993: 15–25). Jól illusztrálja ezt a következő kifejezés: „*önző módon való önérdekkövetés*” (KOC SIS 1999).

Az objektív és szubjektív önérdek fogalma alapvető jelentőséget nyer a gazdaság jelenségeinek a két paradigmában való megfigyelésekor. Nem az *önérdekkövetés* mint a gazdasági folyamatok fő motivációja kérdőjelezhető

⁷ Buber az emberi kapcsolatokat két csoportba osztja: ÉN-TE viszony, ahol a személyek egyenrangúak, és egymást kölcsönösen tisztelik, valamint az ÉN-AZ kapcsolatok, ahol az egyik ember a másik szubjektív szükséglete kielégítésének tárgya, eszköze. Itt nem beszélhetünk személyek közti kapcsolatról, hanem csak tárgyiasult viszonyokról.

meg, hanem az önérdékkövetés minősége. Adam Smith hentesének és pékjének önérdékkövetése nem negatív, elítélendő jelenség, hiszen a hús és a kenyér keresleti-kínálati helyzete, értékesítésének piaci viszonyai között az önérdékkövetés az egyetlen logikus, észszerű lépés (SMITH 1959).⁸ A termelők, kereskedők haszonelvű gondolkodása, annak jogossága nyilvánvaló a gazdasági életben.

Ugyanakkor ez a példa egy alapvető kérdéshez vezet el bennünket. Az utilitarizmus és erényetika most elvégzett összehasonlítása alapján el kell-e vetnünk a haszonelvet, mint fekete bárányt gazdasági és társadalmi életünkben, vagy inkább a helyére kell-e tenni, megfelelő viszonyba állítani az erényetikával? A kérdés megválaszolásában, amelyen egyben az erényetikán alapuló, keresztény szemléletű közgazdaságtan elmélete is nyugszik, Aquinói Szent Tamás *Summa Theologiae*-je siet segítségünkre. Szent Tamás az emberi kiteljesedés értelmében vett jóról szóló fejtegetéseiben szót ejt az *erkölcsi, gyönyörködtető és hasznos jóról*, és kapcsolatba, valamint hierarchikus rendbe állítja őket:

„Annyiban jó ugyanis valami, amennyiben kívánatos és vágyóképeség változásának végpontja.” [...] „Ennek megfelelően azt a kívánatos dolgot, amely a vágyóképeség változását relatív értelemben (ti. úgy, mint eszközt a végső határpont elérésére) lezárja, hasznos jónak nevezzük. Azt pedig, amit mint végsőt kívánunk, s ami, mint egy bizonyos dolog, amelyre a vágyóképeség törekszik, teljesen lezárja a változást, erkölcsi jónak mondjuk. Az pedig, ami a vágyóképeség változását a kívánt dologban való megnyugvásként zárja le, nem más, mint a gyönyörködtető jó.” [...] „Azok a sajátosan gyönyörködtető javak, amelyek egyedül az élvezet miatt kívánatosak, noha olykor haszontalanok és erkölcstelenek. Hasznos javaknak pedig azokat nevezzük, amik önmagukban nem hordoznak olyasmit, ami miatt kívánatosak lennének, hanem azért kívánatosak, mert más jó elérésének eszközei. Ilyen például a keserű orvosság bevétele. Erkölcsi javaknak pedig azokat mondjuk, amelyek önmagukban hordoznak olyasmit, ami miatt kívánatosak.” [...] „A jó ugyanis elsődlegesen az erkölcsi jóról ál-

⁸ Adam Smith *A nemzetek gazdagsága* című könyvében a hentes és a pék példáján írja le a piac logikáját: a termelő, a kereskedő végső célja az áru termelésével, értékesítésével saját hasznának realizálása, ami az ő önérdéke, s ami nélkül üzletét nem tudná folytatni. Tehát a hentes saját (objektív) önérdékét követi, amikor mások számára a húst megmunkálja és eladja.

lítható, a gyönyörködtető jóról másodlagosan, a hasznos jóról pedig harmadsorban.” (STh I, q.5., a.6.)

Kitűnik tehát, hogy Szent Tamás szerint a *jó* minőségeinek funkciója és helyzete nem egyforma. A *hasznos jónak* eszközértéke van, s a többi jó eléréséhez szolgál segítségül. Ezek a – hasznos – javak az utolsóak a *jók* hierarchikus rendjében. A keserű orvosság eszköz volta az egészség értékének elérésében jól kifejezi ezt a gondolkodást. A *gyönyörködtető jó*, amely az élvezet miatt kívánatos, s egyben az erkölcsi tettek nyomán fakadó örömet is jelenti (vö. az utilitarizmus ettől eltérő élvezetfelfogásával!), és ami olykor se nem hasznos, se nem erkölcsös, az *erkölcsi jó* után foglal helyet, és az első helyen végül az önmagában is értéket képviselő *erkölcsi jó* áll. A *hasznos jó* itt nyilvánvalóan nem az „önző módon önérdékkövető”, azaz a saját haszon szüntelen növelését célzó elvre utal, hanem az *eszközként* való szolgálatra a többi jó felé. Arisztotelész is szükségesnek tart a boldogsághoz bizonyos „külső javakat”, melyekbe beleérthetjük az anyagi javakat is, s ezeket eszközöknek nevezi, ő is hasznossági értéket kapcsolva hozzájuk⁹ (ARISZTOTELÉSZ 1987: 1099a31–1099b9). A haszonelv így „*hasznosság elvre*” szelődül az erényetikában, és az *élvezet* is megtalálja a helyét: az élvezetek, a gyönyör, az öröm, amelyek szerepe tagadhatatlan az ember életében, az *erkölcsi jó után* kapják meg helyüket a *jók* hierarchikus rendjében.

⁹ Az Egyház szociális tanítása hűen tükrözi ezt az arisztotelészi–Szent Tamás-i elméletet. A *Mater et magistra* 1961-es enciklika így ír: „Az Egyház mindig teljes világossággal azt tanította és azt tanítja ma is, hogy a tudomány, a technika fejlődése, és a fejlődés hatására kibontakozó anyagi jólét a valóságos értékek közé sorolandó. Az Egyház ugyanakkor még azt is tanítja, hogy ezeket az értékeket valóságos lényegüknek megfelelően kell kezelni, vagyis természetesen eszközjellegű értéként, amelyeket az ember végső céljának könnyebb elérésére használ, tehát arra, hogy könnyebben legyen képes tökéletesíteni önmagát úgy a természetes, mint a természetfeletti létrendben” (MM 246), valamint: „a lelki és erkölcsi értékeket mindennél előbbrevalóként kell kezelniük” (MM 210).

Még egy lényeges megkülönböztetést kell tennünk az utilitarista és az erényetikai *jó* szerepe, funkciója között. Míg a haszonelvű etikában a haszon és élvezet elérendő *célok* az ember életében, és az erények a hozzájuk felhasznált *eszközök* (emlékezzünk a hatékony menedzselés és a karrier, hírnév érdekében kifejlesztett erényekre, amelyek itt eszközök, s nem önmagukban értékek), addig az erényetikában ez a rend fordított: az *eszköz* szerepét a hasznos javak töltik be, és a *cél*, amit elősegítenek az erény, vagyis az *erkölcsi jó*¹⁰ (vö. KERÉKES–WETZKER 2007; FUKUYAMA 1997; COVEY 1989; ALFORD–NAUGHTON 2004: 80–193).

Most érkezünk el oda, hogy a tanulmányunk elején idézett két szentírási részt értelmezni tudjuk. A pénznek, vagyonnak ugyanis nem ugyanaz a funkciója Máténál, mint Lukácsnál. A mammon említésénél azért állít választás elé minket Jézus, mert itt a vagyon, a pénz, a gazdagság a *cél* értelmében szerepel, azaz, ha az ember életében *célul* tűzi ki a mammont, Isten helyébe állítva azt, az valóban a kárhozatba visz. Nem szolgálhatunk egyszerre két végső célnak, választanunk kell. A talentumok viszont a *szolgálat* jegyében hatékonyak és kamatoznak. A szolga itt nem a talentumért önmagáért dolgozik, hanem valamilyen más értéket szolgál vele (vö. *hasznos jó*): urának engedelmeskedik. Ezért lesz megengedve a talentum (pénz) és az érték („ura öröme”) együttléte. Nyilvánvaló, hogy a pénz, vagyon, gazdagság (a talentumnak elsődleges értelmében) mint *hasznos jó* sok más *jót*, értéket tud segíteni.

Aquinói Szent Tamás és az evangélium megalapoz egy alternatív gazdasági és környezeti szemléletet, ami az Egyház társadalmi tanításában bontakozik ki.

¹⁰ A vállalatok társadalmi felelőssége (Corporate Social Responsibility, CSR) mozgalom jó példa erre: a társadalom javát szolgáló vállalati cselekedetek eszközök lehetnek a vállalati image növelésén keresztül a profit növelésére, de lehetnek célok is, melyek végrehajtásához a profit szolgál eszközzül. A bizalom és a menedzseri erények a vállalati tranzakciós költségek csökkenése révén eszközök lehetnek a profit növelésének érdekében, de lehetnek önmagunkban fontos értékek is, a vállalati munkaközösség javának szolgálatában.

GAZDASÁGI ÉS KÖRNYEZETI ALTERNATÍVA AZ ERÉNYETIKA ALAPJÁN

Szent Tamásnak a *jókról* eddig felvázolt logikáját figyelhetjük meg abban a gazdasági modellben, amely az Egyház társadalmi tanításában született, s amely egy átfogó rendszert vázol fel arról, milyen az a gazdasági rend, amely a keresztény, illetve erényetikai gondolkodásmódon alapszik (vö. ALFORD–NAUGHTON 2004). A modell a közjó javait két csoportra osztja: *alapvető javakra* (például profit, beruházási javak, pénzeszközök, marketingstratégia, de akár a pizza és az ing is), amelyekre más javak eléréséhez törekszünk, illetve *kiemelkedő javakra* (például bizalom, méltányosság, igazságosság, szeretet, társadalmi felelősség, természetvédelem, a természet önértéke, az emberi élet), amelyeket önmagukért keresünk. Ez a felosztás tehát kétdimenzióssá teszi a gazdaságot, és az utilitarista egysíkú célkitűzés árnyaltabbá válik. A Szent Tamás-i *jók* hierarchikus rendje alapján ebben a rendszerben a kiemelkedő javak elsőbbséget élveznek az alapvetők előtt, s így a *profit* a célértékek trónja helyett az *eszközértékű* alapvető javak csoportjában találja meg a helyét. A profitnak ez a trónfosztása paradigmaticus értékű, hiszen szolgáló szerepet kap az uralkodás helyett. Nem létjogosultsága, szükségessége, hanem szemlélete változott meg. *Haszon helyett hasznossági* jelentést és szerepet kap. A kiemelkedő javak közül elsőséget élvez a közjó, ebben a modellben ez lesz a fő gazdálkodási cél, és ezt szolgálja a profit. II. János Pál pápa így fogalmazza ezt meg:

„A vállalkozás célja ugyanis nem kizárólag a haszonszerzés, hanem cél maga a vállalkozás is, mint emberek közössége, mert az emberek különböző módon törekednek alapvető szükségleteik kielégítésére, és az egész társadalom szolgálatára alkotnak ilyen sajátos csoportot. A profit tehát szabályozó szerepet tölt be a vállalkozás életében, de nem kizárólagos. Itt ugyanis más emberi és erkölcsi tényezőket is számításba kell venni, amelyek – legalábbis hosszú távon – ugyanúgy lényegesek a vállalkozás életében.” (CA 35)

Aquinói Szent Tamás gondolatrendszere a *jókról* elvezet minket az *érték* fogalmának területére, amely sok filozófiai, szociológiai, pszichológiai, gazdasági és etikai témakörben merül fel¹¹, mint az élet meghatározó része,

¹¹ Az *érték* fogalmát számos filozófiai irányzat vizsgálja, definiálja (az utilitarizmustól, sőt a neopozitivizmustól a pragmatizmuson át a perszonalizmusig), egymástól jelentősen eltérő jelentést adva neki. A mi vizsgálódási területünkhöz a perszonalista

s létezésük azt mutatja, hogy a tiszta haszonelv nem vonatkoztatható kivétel nélkül az élet minden területére. Léteznek úgynevezett *végtelen értékek*, melyekre a költség-haszon típusú elemzések, a határhaszon maximálásának logikája nem érvényes (LESOURD–SCHILIZZI 2001: 52). A mai közgazdasági szakirodalom több leírásában is megfigyelhetjük a végtelen értékek értelmét, amelyek közül itt említünk néhányat.

Az úgynevezett *boldogság paradoxon* a tiszta utilitarizmus jóléti elméletét cáfolja meg, amely szerint az ember jóléte a materiális javak birtoklásával lenne azonos. Kahneman (KAHNEMAN et al. 2006), Easterlin, Bruni, Pugno, Blanchflower stb. kutatásai és nagy mintán való kérdőíves felmérései bebizonyították, hogy az ember boldogságának szintje csak egy bizonyos pontig halad egyenes arányban az anyagi javak, jövedelem gyarapodásával, egy bizonyos szint után a jövedelem növekedésével a boldogság intenzitása csökkenni kezd. Luigino Bruni kimutatta, hogy az ember boldogsága az úgynevezett kapcsolati javak (relational goods) növekedésével áll egyenes arányban, ami az emberi kapcsolatok fontosságát jelzi. Az ember kiteljesedésében ezek szerint a materiális javakon (hasznos jók) felül az értékek (gyönyörködtető jó, erkölcsi jó) játszanak szerepet (vö. jólét–jóllét).

Polányi Károly *reciprocitás* fogalma, Scitovsky Tibor „tradíciók, szokások, családi munka, háztáji munka” kategóriái arra utalnak, hogy az emberi munka értékének jó része nem a piacon kerül megmértetésre, pénzbeli ellenértékben kifejezve, hanem értékként realizálódik a reciprocitás elve alapján, vagy valamilyen értékvezérelt célért. A családi jövedelemnek közel a felét teszi ki az ilyen „nem piaci aktivitás” (SCITOVSKY 1990: 80–81).

Herman Daly és John Cobb a közjóról írt könyvükben (DALY–COBB 1989: 53–54) kifejtik, hogy ha az emberek önmagukat a közösséggel való kapcsolatuk szerint határoznák meg, jóval kevesebb lenne az úgynevezett potyautas, és sokkal inkább a jóakarát, morál jellemezné azokat a jelenségeket is, melyeket a klasszikus közgazdaságtan kizárólag internalizálással, piaci eszközökkel oldana meg. (Ilyen a gazdasági externáliák köre: például harmadik fél felé súlyos szennyezések elkerülése; csönd, jó levegő, nyugalom biztosítása.)

megközelítés áll a legközelebb: „értéknek tekintjük azokat a létezőket, amelyek az ember kiteljesedését szolgálják” (BERAN 2007: 53). Ez a – természetörvény-alapú – megközelítés rokonságot talál más gondolkodók értékfogalmával is. Ebben az értelemben említhetjük a perszonalista filozófusokat, például Max Scheler, vagy Alasdair MacIntyre erényről szóló etikáját, John Rawls – kantiánus – igazságosságelméletét és a közgazdászok közül azokat, akik az értékeknek fontos szerepet tulajdonítanak: Kahneman, D., Easterlin, R. A., Daly, H. A., Bruni, L., Scitovsky, T. és Amartya Sen stb. A szociológusok, pszichológusok közül emberközpontú értékutalásokkal foglalkoznak Rokeach, M., Hofstede, G., Kasser, T., Kavanaugh, J. F. SJ, Klamer, A. stb.

A *társadalmi tőke* fogalma jó példa arra, hogy egy társadalom életét nem csak a piac hatáskörébe tartozó javak és mechanizmusok viszik előre, az értékek, mint *bizalom, kapcsolati háló, informális kapcsolatok, szolidaritás* stb. szükségesek az emberi közösségek, egy társadalom fejlődéséhez, és egyben jelentős költségmegtakarítást is jelentenek (Bourdieu, Putnam, Fukuyama, Madison).

Magát a tényt, hogy a haszonelv a gazdaság alapelve, nem vonhatjuk kétségbe. A kérdés azonban az, hogy hol húzódnak a gazdasági – haszonelvű – gondolkodás határai? Amartya Sen, a Nobel-díjas indiai közgazdász így fejezi ezt ki: „A piaci mechanizmus olykor még a hatékonyság elérésében sem igazán hathatós, kiváltképp a közjavaknak nevezett dolgok esetében [...] a piaci mechanizmus logikája a magánjavakra méretezett (mint az alma és az ing), nem pedig a közjavakra” (SEN 2003: 203–206).

Az Egyház társadalmi tanítása felé fordulva észrevehetjük, mennyire összecseng ez a gondolat XI. Piusz pápa *Quadragesimo anno* kezdetű, 1931-es enciklikájának soraival, melyben a piacgazdaság korlátok közé szorításának szükségességét veti fel¹², vagy II. János Pál pápának a *Centesimus annus* kezdetű enciklikájában megfogalmazottakkal, amelyben a piac korlátosságával együtt a haszonelv korlátosságára és az értékek szerepére is rámutat a pápa.¹³ Muzslay ugyanezt a követelményt fogalmazza meg a *Gazdaság és erkölcs* című könyvében, a gazdaság korlátja az erkölcs, az erkölcs elsőbbsége (MUZSLAY 1995). Mi más ez, ha nem a Szent Tamás-i *erkölcsi jó és hasznos jó* közti elsőbbségi sorrend?

Láthatjuk, hogy a gondolkodásmód és gazdasági rend között felfedezhető az összefüggés. Az erényetika értékrendje alapján gondolkodva eljutottunk egy olyan gazdasági modellig, melyben a piacgazdaság értékekkel és morállal behatárolt, s érvényességi köre az eszközjellegű *hasznos jó*okra (anyagi jellegű javakra) terjed ki, a profit hasznos és eszköz szerepét is bele-

¹² „Pedig a szabad verseny, noha szilárd határok közé szorítva helyes és kétségkívül hasznos dolog, arra teljességgel képtelen, hogy a gazdaságot szabályozza. [...] Valami magasabb rendű és nemesebb erőt kellene tehát találni, amely ezt a hatalmat szilárdan és tisztán érvényesülve kormányozná: ez pedig nem más, mint a társadalmi igazságosság és a társadalmi szeretet” (QA 88).

¹³ „Itt a piacnak egy másik korlátját is felfedezhetjük: vannak közösségi és minőségi szükségletek, amelyeket nem lehet a piaci mechanizmusokkal kielégíteni; vannak olyan javak, amelyek természetükből eredően nem is lehetnek adásvétel tárgyai. Természetesen a piaci mechanizmusok komoly előnyökkel is bírnak, többek között elősegítik az erőforrások jobb hasznosítását, kedvezően hatnak az árucserére, és mindenekeelőtt a személy akaratát és szándékait helyezik a középpontba, amelyek szerződésben találkoznak egy másik személy akaratával és szándékaival. Viszont magukon hordozzák a piac »bálványozásának« veszélyét, amely tagadja olyan javak létezését, amelyek természetükből eredően nem áruk és nem is lehetnek csupán áru” (CA 40).

értve. Ezt az alternatív modellt *szolgáló gazdaságnak* nevezhetjük, mivel a gazdaság nem uralja, hanem szolgálja az élet többi területét: a társadalmat, környezetet, kultúrát, vagyis az emberi közösség javát. Ehhez a haszonelvű gondolkodásból át kellett térni a közösségi, erényetika alapú szemléletre.

Mit jelent mindez a környezet számára? Környezeti problémáink legnagyobb része onnan származik, hogy az utilitarizmus a környezet javainak kizárólag hasznossági értéket tulajdonít, azaz csak az emberi szükségletkielégítés oldaláról közelít környezeti kérdések felé. A természet ugyanakkor *önértékkel*¹⁴ is rendelkezik, ami a keresztény ökofilozófia szerint a teremtés teocentrikus voltára mutat rá. A természet Istentől – s nem csupán embertől – függő valóság, s ez az önérték a célérték minőségét is kölcsönzi a természeti környezetnek. A természeti környezetnek tehát kettős jellege van, amit a legjobban az erényetikai gondolkodás alapján lehet megragadni. A természet javai ugyanis egyszerre alapvető és kiemelkedő javak, vagyis hasznos jók és gyönyörködtető jók, másképp nézve: egyszerre anyagi javak és önmagukban vett értékek.¹⁵ Míg a tisztán haszonelvű modell szigorúan a profitcéloknak rendeli alá a környezet ügyét, s így sohasem tudja önmagáért, célként kezelni azt, addig a Szent Tamás-i gondolkodásmód az *objektív önérdek* alapján tekintetbe tudja venni a környezet javát mint célt, a relatív antropocentrizmus (Ter 2,15)¹⁶ jegyében. A naplementének, egy táj szépségének, egy különleges állatfaj értékének, sőt, az emberi élet értékének pénzben való kifejezése – amit az utilitarista közgazdaságtan megtesz – az erényetikai gondolkodástól idegen (vö. végtelen értékek); s a környezetgazdászok között is felmerül, hogy „a piac még tökéletes működés esetén sem fogja megoldani a környezetszennyezési problémát, [...] mert a környezetvédelem elsősorban értékválasztási és csak azután közgazdasági kérdés” (KEREKES 1990: 1).

Az erényetikai gondolkodásmód alkalmasságát a természeti környezet ügyének kezelésére annak a vizsgálata is megmutathatja, hogy mi a környezet viszonya a közjóhoz.

¹⁴ Olvashatjuk Häring, Poli, Tavernier, Timmermann és Harsányi Pál Ottó OFM munkáiban.

¹⁵ „A környezet azon javak egyike, amelyeket nem lehet a piac mechanizmusai révén megfelelően védelmezni vagy megóvni” (CA 40; KOMPENDIUM 2007: 470).

¹⁶ A relatív antropocentrizmus a keresztény ökofilozófiai álláspont a természet emberi és nem emberi része viszonyának meghatározásában. Egyrészt egységet fedezünk fel a kettő között, amit II. János Pál a „kozmosz” (SRS 34) kifejezéssel jelöl, mint a létezők kölcsönös kapcsolódását a dolgok rendjében. Gondolhatunk itt az embernek a természetre való rászorultságára vagy az ökoszisztémákra. Ugyanakkor különbség is van az ember és a természet között: ontológiai, etikai, biológiai értelemben. Isten az ember felelősségére bízta a természetet, hogy „művelje és őrizzé”.

RÉSZE-E A KÖRNYEZET A KÖZJÓNAK?

A közjó értelme, hogy emberi kiteljesedést, tökéletesedést van hivatva elősegíteni (vö. [GS 26]¹⁷ és [ALFORD–NAUGHTON 2004: 55]). Szent Pálnak a rómaiakhoz írt levele¹⁸ és Aquinói Szent Tamás *Summája*¹⁹ arról tanúskodnak, hogy a természet is rendelkezik a kiteljesedés vonásaival, így újabb adalékot kaptunk a teremtés „önálló”, az embertől független vonásáról. Gondoljunk csak a tenger világára, a hegycsúcsok – ember által érintetlen – növény- és állatvilágára, a Leviatánra (Zsoltár 104, 26) s arra, hogy a természet is a Végső Cél felé törekszik, az ember felelős gondoskodása mellett (Ter 2,15). Ezek alapján elmondható tehát, hogy a közjó tulajdonképpen a *teremtmények* kiteljesedését elősegítő társadalmi életfeltételek összessége, amely az ember felelős „művelésével és megőrzésével” valósul meg (KOMPENDIUM 2007: 466–467).

Az ember felelősségére és a környezetre mint a közjó részére mutatnak rá a *természet javainak egyetemes rendeltetése*²⁰ és a *közjó követelményei* (KOMPENDIUM 2007: 166) kifejezések, mely utóbbiban az Egyház társadalmi tanítása szerint a környezet védelme és a környezet érdekében való nemzetközi együttműködés követelménye is megtalálható (MM 202). II. János Pál pápa a béke világnapjára írt 2005. évi üzenetében a klímaváltozással kapcsolatban a nemzetközi közösség felelősségét említi azon az alapon, hogy a környezet általában a közjavak (*bona publica*) kategóriájához tartozik (II. JÁNOS PÁL 2005: 345).

Látható tehát, hogy a természeti környezet alapvetően kettős természetel rendelkezik: egyszerre hasznos, eszköz jellegű jóság, melyre érvényes a haszonelv alapján a piac logikája (vö. *hasznos jó*), ugyanakkor önmagában való értéket is megtestesít, mintegy célértékként (vö. *gyönyörködtető jó*), amit a természet önértékére és kiteljesedés jellegére alapoztunk.

¹⁷ „[A közjó] nem más, mint azoknak a társadalmi életfeltételeknek az összessége, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket.” „[A közjó] egy közösség által elérhető emberi kiteljesedés, amiben az adott közösség minden tagja osztozik nemcsak együttesen, hanem külön-külön, személy szerint is” (GS 26).

¹⁸ „Mert a teremtett világ is felszabadul majd a romlottság szolgátságából Isten fiai dicsőségének szabadságára: Tudjuk ugyanis, hogy minden teremtmény együtt sóhajtozik és vajúdik mindaddig” (Róm 8,21-22).

¹⁹ „Ugyanakkor minden egyes teremtmény saját tökéletességének, vagyis az isteni tökéletességhez és jószághoz való hasonlóságnak elérésére törekszik. Így tehát az isteni jószág a célja minden dolognak” (STh I, q.44., a.4.).

²⁰ „Isten a földet az egész emberi nemnek adta, hogy valamennyi tagját éltesse anélkül, hogy bárkit is kizárt volna belőle, vagy előnybe részesített volna. *Ebben rejlik a földi javak egyetemes rendeltetésének gyökere*” (CA 31).

Ez a kettősség ragadható meg az Alford–Naughton-féle közjó modellel, mely az *alapvető* és *kiemelkedő javak* párosa mellett további felosztásokat is eszközöl a közjó leírásakor. Alapvető jószágként, tehát hasznos eszközként fogható fel például a fahasáb, hiszen valódi emberi szükségletet elégít ki, de kiemelkedő „jó” a környezetvédelem, amely szabályozza a fahasáb felhasználását, mind az ember, mind a természet érdekeinek *okos* (vö. okosság erénye) figyelembevételével. A szerzőpáros beszél *elosztott* és *megosztott* javakról is. Elosztott javak azok, amelyeket a közösségnek való átadásukkor felosztanak a tagok között, például a pizza és a profit, vagy a fa és a rózsaszál. A megosztott javakat ugyanakkor nem lehet felosztani, csak egymással egészként megosztani, mert a közösséget és az egyént egyaránt megilletik, mint például a csend, az erdő látványa, a rózsacsokor szépsége. Említenek *magánjavakat* (például telek, autó, alma, ing, kert), továbbá *közjavakat* (például utcai világítás, óceán, klíma, környezetvédelem). Végül bevezetik a *látszólagos javak* (például cigaretta, génmanipulált szervezetek, szennyező anyagok) fogalmát, amelyek nem az ember *valódi* kiteljesedését szolgálják, és ennek párjaként a *valódi javak* kategóriáját, amelyek valódi kiteljesedést, tökéletesedést nyújtanak (például gyógynövények, de igazából minden teremtmény) (ALFORD–NAUGHTON 2004: 53–79).

Ez a gondolatmenet rámutat arra, hogy a természeti környezet és a vele való bánásmód az erényetikai értékrend által meghatározott közjó értelmezési tartományába illik bele. Ugyanis csak az objektív önrédek – az én jólétemben a másik ember jóléte is benne van –, és a kiemelkedő javak (értékek) bevezetése teszi lehetővé azt a gondolkodást, amely a közösség javát értelmezni tudja, s amely a kiemelkedő javak (értékek) közé sorolja a környezetet és a teremtett világ megőrzésének kötelességét is. Ez az – erényeken, értékeken és objektív önrédeken nyugvó – gondolkodásmód nyújthat megoldási alapot a környezeti válság konkrét jelenségeire is: a fogyasztói társadalom túlzó, pazarló fogyasztásának visszafogására, a *mértékletességre* a nyersanyag- és energiafelhasználásban, az elosztás *igazságosságára* mind lokális, mind globális szinten; valamint a *bátorság* erényének alapján képessé tesz a jövő generációk érdekeinek figyelembevételére, a természeti környezet érdekének *okos* szem előtt tartására. Az erényetika értékrendje megalapozhat minden olyan szakmai igyekezetet, amelyek problémáink megoldására irányulnak.

Tanulmányunkat a mammon és a talentumok szembeállításával kezdtük. Aquinói Szent Tamás segítségével megtaláltuk a mammon helyét, azt az értékrendet, amely lehetővé teszi, miként szelídülhet a mammon talentummá. Az Alford–Naughton-i közjómodell segítségével kiderült, hogy az emberi közösség és a természeti környezet javát célzó gondolkodásmód a talentu-

mok logikájához áll közel, és a hasznos eszközként a közjót szolgáló gazdaság teszi lehetővé az önértékkel is rendelkező természeti környezetnek – mint a közjó részének – a megőrzését. Mindehhez szükséges alapként látszik Szent Pál szavait megfogadni: „Gondolkodástokban megújulva alakuljatok át” (Róm 12,2).

IRODALOM

(Rövidítések feloldása: CA = Centesimus annus, II. János Pál egyházi társadalmi tanításának része; GS = Gaudium et spes, a II. vatikáni zsinat egyik dokumentuma; LE = Laborem exercens, II. János Pál 1981-es enciklikája, az egyház társadalmi tanításának darabja; MM = Mater et magistra, az Egyház társadalmi tanításának darabja; QA = Quadragesimo anno, XI. Piusz, 1931, egyházi társadalmi tanításának része; STh = Summa Theologiae, Aquinói Szent Tamás fő műve)

ALFORD, H. J.–NAUGHTON, M. J.: *Menedzsment, ha számít a hit. Keresztény társadalmi elvek a modern korban*. Kairosz, Budapest, 2004.

AQUINÓI Szent Tamás: *Summa Theologiae. Prima Pars. A teológia foglalatja*. Első rész, 1, Telosz Kiadó, Budapest, 1994.

ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*. I. könyv. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. Szent István Társulat, Budapest, 2007.

BARITZ Sarolta Laura OP: *Új bort új tömlőkbe? Önérdek, piac és profit az utilitarizmus és erényetika tükrében*. = *Valóság*, 2008/2.

BARITZ Sarolta Laura OP: *Háromdimenziós gazdaság: Lehet-e gazdálkodni erényetikaik paradigmában?* Kairosz Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016, 27–36.

BERAN, F.: *Etika, az értékek tisztelete*. Gondolat, Budapest, 2007.

Biblia – Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat, Budapest, 2006.

BUBER, M.: *ÉN és TE*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991.

COVEY, S. R.: *The Seven Habits of Highly Effective People*. New York, Firesude Book, 1989.

DALY, H. E.–COBB, J. B.: *For the Common Good. Redirecting the Economy toward Community, the Environment and a Sustainable Future*. Bacon Press, Boston, 1989.

FROMM, E.: *Önzés, önszeretet és önérdek*. = KINDLER, J.–ZSOLNAI, L. (szer.): *Etika a gazdaságban*. Keraban, Budapest, 1993.

FUKUYAMA, F.: *Bizalom*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.

HIRSCHMAN, A. O.: *Az érdekek és a szenvedélyek. Politikai érvek a kapitalizmus mellett annak győzelme előtt*. József Műhely Kiadó, Budapest, 1998.

II. JÁNOS PÁL: *Üzenet a béke világnapjára 2005*. = *II. János Pál megnyilatkozásai. Pápai dokumentumok, 1978–2005*. III. Szent István Társulat, Budapest, 2005.

- KAHNEMAN, D.–KRUGER, A. B.–SCHADE, D. et al.: *Would You be Happier, If You Were Richer? A Focusing Illusion*. = *Science*, 1908 (2006).
- KEREKES S.: *A környezetvédelem piacosítása vagy társadalmosítása? = Társadalom és gazdaság*, AULA, 1990, 12.
- KEREKES S.–WETZKER K.: *Keletre tart a „társadalmilag felelős vállalat” koncepció*. = *Harvard Business Review* – magyar kiadás, 2007, április.
- KOCSIS T.: *Emberközpontú fejlődés – Az állandó gazdasági növekedés szükségételen-ségéről pszichológiai, filozófiai és teológiai megfontolások tükrében*. = *Valóság*, 1999/4.
- LESOURD, J.–SCHILIZZI, S. G. M.: *The environment in Corporate Management*. Edward Elgar Cheltenham, UK, Northampton, Ma, USA, 2001.
- MANDEVILLE, B.: *A méhek meséje, avagy magánvétkék – közhaszon*. Helikon, Budapest, 2004.
- MILL, J. S.: *A szabadságról*. Haszonelvűség. Magyar Helikon, Budapest, 1980.
- MUZSLAY I.: *Gazdaság és erkölcs*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1995.
- NYÍRI T.: *Alapvető etika*. Szent István Társulat, Budapest, 1994.
- PATAKI Gy.–RADÁCSI L.: *Alternatív kapitalisták*. Új Paradigma Kiadó, Szentendre, 2000.
- PEARCE, D. W. (szerk.): *Macmillan Dictionary of Modern Economics. A modern közgazdaságtan ismerettára*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- SCHELER, M.: *A formalizmus az etikában és a materiális értéketika*. Gondolat, Budapest, 1979.
- SCHUMACHER, E. F.: *A kicsi szép. Tanulmányok egy emberközpontú gazdaságról*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- SCITOVSKY T.: *Az örömtelen gazdaság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- SEN, A.: *A fejlődés mint szabadság*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- SMITH, A.: *A nemzetek gazdagsága. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959.
- TOMKA M.–GOJÁK J. (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása, dokumentumok*. Szent István Társulat, Budapest.
- TÓTH G.: *A Valóban Felelős Vállalat. A fenntarthatatlan fejlődésről, a vállalatok társadalmi felelősségének (CSR) eszközeiről és a mélyebb stratégiai megközelítésről*. Környezettudatos Vállalatirányítási Egyesület, 2007.

Can talent arise from mammon?

The examination of the relationships between economy, the environment and common wealth based on human mind frame

The Three Dimensional Economy (BARITZ 2016) places the elements of traditional economy into a new, value based viewpoint, thus implying a shift in paradigm of general economic thinking. It marks humans as the basis and target of economic order while the economic system is embedded in the dimension of ethics. The third

dimension is actually the set of values, whose origins can be traced back to ethics, through what economy becomes an integrated, complete system. The book's first, theoretical part discusses the relationships between ethics and economy and compares the mainstream profit-oriented economic paradigm with the value-based economic paradigm; the latter being an alternative for the first. The book also outlines the framework of the three dimensional economy – an economic order based on an ethical value system. The possibility to put in force an economic system which is based on ethical principles is backed up by the results of an empirical, scientific research carried out by questionnaire method. According to research results, the ethical individual exists, and it is capable of realizing and implementing an economic system which is based on ethics and merit. The first pages of the book, which was completed in 2016, show examples, where three dimensional economy is already used in practice.

Key words: economy, ethics, profit orientation, mutual reliability, generosity, happiness, cooperation, win-win, accomplishment, ethics, laws of nature, hierarchy of the value system

Može li od mamona postati talent?

Ispitivanje veze ekonomije, okoline i opšteg dobra na osnovu ljudskog načina razmišljanja

Trodimensionalna ekonomija (Háromdimenziós gazdaság) (BARITZ 2016) postavlja elemente tradicionalne privrede u novu, na vrednosti zasnovanu vizuru, sugerije smenu paradigme u ekonomskoj misli. Kao osnovu i kao cilj ekonomskog sistema označava čoveka, sistem je ugrađen u dimenziju morala. Treća dimenzija je skup vrednosti svodljivih na moral, tako privreda postaje integrisan, celovit sistem. Prvi, teorijski deo knjige razmatra mogućnost spone morala i ekonomije iz ugla etike vrline, upoređuje „utilitarističku” ekonomsku paradigmu glavnog toka sa ekonomskom paradigmom „etike morala”, kao njenom alternativom i skicira model „trodimensionalne ekonomije”, što je zapravo samo razrada ekonomskog sistema zasnovanog na moralno-etičkom ljudskom sistemu. Da je moralno-etički ekonomski sistem mogućan i danas dokazuje drugi deo knjige u kome su navedeni rezultati jednog empirijskog naučnog istraživanja sa upitnim listovima prema kome postoji krepstan čovek sposoban da ostvari na vrednosti zasnovano, moralno privređivanje. Početne stranice knjige dovršene 2016. godine predočavaju postojeće primere iz praksi u kojima već funkcioniše „trodimensionalna ekonomija”.

Ključne reči: ekonomija, moral, utilitarizam, uzajamnost, velikodušnost, sreća, saradnja, dobija-dobija, ispunjenje, etika, prirodni zakon, vrednosna hijerarhija.

Beérkezés időpontja: 2016. 12. 18.

Közlésre elfogadva: 2017. 02. 18.

